

УДК 340(091)+378(091)

*Л. В. Міхневич***ВОЛИНСЬКИЙ (КРЕМЕНЕЦЬКИЙ) ЛІЦЕЙ:
ВНЕСОК ДО СПАДКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ**

Створення цілісної освітньої системи країни, що перебуває в стані трансформації, вимагає не лише механічного перенесення світових надбань та сліпого запозичення інноваційних методик, а й умілого використання унікального вітчизняного досвіду організації правової освіти. Адже доволі успішною була практика діяльності вищої школи минулого, зокрема й окремих навчальних закладів утилітарного характеру, які діяли на українських територіях Російської імперії, таких як Рішельєвський ліцей в Одесі (1817–1864 рр.) та Юридичний ліцей князя Безбородька в Ніжині (1840–1875 рр.).

Не менш вдало функціонував ще один особливий навчальний заклад – Волинський (Кременецький) ліцей, який за час свого існування мав статус вищої гімназії (1805–1819 рр.) та ліцею (1819–1833 рр.). Хоча його історію й діяльність розкрито в працях учених минулого П. Батюшкова, В. Шульгіна, М. Владимирського-Буданова, М. Теодоровича, М. Василенка, М. Ролле, Т. Стецького, М. Яніка, Д. Бовуа, М. Данилевич-Зелінської та наукових розвідках сучасних дослідників С. Чуйко, С. Коляденко, Н. Сейко й багатьох інших, до питання розвитку правової освіти в цьому закладі зверталися лише частково.

Однак у гімназії/ліцеї було запроваджено ґрунтовне вивчення права, тому в умовах сучасних інтеграційних процесів цікавим і корисним може стати досвід організації навчально-освітньої діяльності цього закладу, формування змісту правової освіти та застосування оригінальних методик викладання права. Водночас таке дослідження дозволить з'ясувати, утвердити, можливо, навіть захистити вітчизняні пріоритети в розвитку світової юридичної освіти, довівши існування вікових національних правових традицій в освітній сфері.

У сучасній російській літературі (зокрема, праці В. Томсінова) побутує думка, що «жодного значення для розвитку юридичної освіти в Російській імперії цей дивний навчальний заклад не мав; більшість його учнів склали польські шляхтичі, і головною метою їх освіти було прищеплення ненависті до Росії та до всього російського» [1, с. 92]. Однак аналіз правових та історичних джерел доводить протилежне.

Насамперед зазначимо, що в результаті освітньої реформи початку ХІХ ст. землі, які відійшли до Російської імперії за трьома поділами Речі Посполитої, були об'єднані у Віленський навчальний округ. Школою найвищого рівня в окрузі вважався університет, який здійснював адміністративно-освітні функції на місцях. Йому ж підпорядковувалися всі навчальні заклади краю. Попечителем округу було призначено А. Чарторийського, відомого польського громадського й політичного діяча, який на посаду візитатора (інспектора) шкіль найбільш віддалених губерній округу (Волинської, Подільської та Київської) запросив польського вченого Т. Чацького. Саме останній разом із видатним просвітителем того часу й автором

польської конституції Г. Колонтаєм заснував Волинську гімназію, згодом перетворену на ліцей. Основною причиною виникнення цього навчального закладу стало прагнення польських громадських діячів виховати освічену молодь, подальша діяльність якої мала б сприяти культурному, а отже, і політичному відродженню Польської держави.

Першим кроком у справі заснування такої школи була розмова Т. Чацького з Г. Колонтаєм, яка відбулася 7 вересня 1803 р. Як візитатор Т. Чацький мав провадити в справі народної освіти ту політику, яку диктували російські закони, тобто заснувати в кожній підлеглий йому губернії по одній гімназії. Щоправда, він мав намір розширити гімназичну програму навчання та поєднати загальну освіту, практичні знання й диференційований рівень підготовки. Тому до вивчення пропонувалися гуманітарні, математичні, природничі й правові науки, а прикладні дисципліни спрямовувалися на розвиток садівництва, рільництва, хірургії, акушерства, ветеринарії та практичної механіки. Г. Колонтай підтримав ідеї візитатора, проте порадив не розпорошувати сили й кошти та організувати на Волині одну вищу школу (університет чи академію), облаштувавши в ній математично-природничий, правничий, гуманітарний і медичний відділи.

Проте, щоб не наражатися на спротив Віленського університету, а також з огляду на нереалізованість ідеї заснувати другий університет в окрузі вони прийняли компромісне рішення – утворити взірцеву гімназію університетського типу. Тому розпочалася клопітка праця. Т. Чацький збирав кошти, а Г. Колонтай розробляв теоретичні засади майбутньої школи, статут і навчальні програми.

Урочисте відкриття Волинської гімназії відбулося 1 жовтня 1805 р. Розмістилася вона в корпусах колишнього єзуїтського колегіуму. Її правовий статус визначався Статутом, затвердженим напередодні, 29 липня 1805 р. [2]. За тогочасними традиціями підпорядковувалася гімназія Віленському університету. Однак за часів Т. Чацького заклад перебував під заступництвом візитатора, який безпосередньо контактував із попечителем округу, нерідко оминаючи університет. Згідно з § 7 Статуту вищою посадовою особою гімназії був директор, а його помічником – префект. Директор здійснював загальне керівництво закладом, дбав про правильний хід навчального процесу, чітке виконання програм, раціональне використання коштів. Крім того, він був безпосереднім керівником усіх нижчих шкіл Волинської, Подільської та Київської (до 1818 р.) губерній. Натомість префект відповідав за організацію навчального процесу, дотримання порядку й дисципліни як учнями, так і викладачами, здійснював виховні функції, у разі відсутності чи хвороби директора заміщав його на посаді. Викладацький склад гімназії формувався з 9 старших і 10 молодших учителів. Вони разом із директором та префектом формували «стан гімназії» (§ 7 Статуту). Така система управління майже без змін існувала впродовж усього часу діяльності закладу. Лише в середині 1820-х рр. із метою посилення контролю над учнями та вчителями було введено посади інспекторів – помічників префекта.

Гімназія, за задумом засновників, мала слугувати для всього південно-західно-го краю університетом. Тому її структура була унікальною та значно відрізнялася від структури тогочасних російських гімназій, а програма навчання за рівнем складності відповідала університетському курсу. Комплекс наук, представлених

у її навчальному плані, суміщав приблизно два університетські факультети: історико-філологічний і фізико-математичний [3, с. 54]. Однак правовим і медичним наукам також відводилася значна увага, адже в перспективі засновники мали намір перетворити гімназію на університет.

У навчальному закладі поєднувалися три ступеня освіти (початкова, середня та вища), а загальноосвітня підготовка – з професійною. Як зазначав М. Владимирський-Буданов, гімназія являла собою «університет у мініатюрі» [4, с. 39]. Навчання в ній мало два рівні: нижчий (4 однорічні класи) та вищий (3 дворічні курси). Тому повний курс навчання був розрахований на 10 років. Проте на відміну від тогочасної шкільної системи початкової і середньої освіти тут відводилося менше часу (4 роки), ніж вищій (6 років), водночас початкова й середня освіта носили спеціальний характер, а вища – енциклопедичний [4, с. 39].

Основними предметами в нижчих класах були мови (латинська, польська, німецька, французька й російська), а додатковими – арифметика, географія та вчення етичні. Класи здійснювали підготовку до навчання на вищих курсах. Вивчення кожної дисципліни в них повинне було розвинути пам'ять, мислення та моральні відчуття настільки, наскільки це потрібно для опанування вищих наук [5, с. 137]. Так, наприклад, учення етичні мали підготувати учнів до слухання курсу природнього права. Тобто головною метою навчання в класах стало «тренування пам'яті».

Натомість вищі курси характеризувалися багатопредметністю. Для кожного дворічного курсу було визначено основні дисципліни – курси фізико-математичних, природничих, історичних, словесних і правових наук, що мали на меті «тренування мислення». Кожний курс складався з пари предметів, які вивчалися 2 роки (I – математика та сучасна історія й географія; II – фізика та право; III – хімія та історія з літературою) [6, с. 49]. Саме такий комплекс навчальних дисциплін відтворював факультети тогочасних університетів. Поглиблення знань з окремих наук забезпечували додаткові (механіка, гідравліка, архітектура, землеробство, садівництво, ветеринарія, анатомія, фізіологія, хірургія, акушерство, логіка тощо) та довільні (малювання, музика, фехтування, кінна їзда, плавання, танці) предмети [5, с. 137]. Це були своєрідні факультативні предмети, які молодь обирала відповідно до власних інтересів або з огляду на практичні міркування.

Окрім цього, професійну підготовку надавали окремі фахові школи, до яких ішли діти, які закінчили 4 нижчі класи. Відповідно до § 6 Статуту гімназії їх передбачалося п'ять, уже з 1807 р. діяли школи землемірів, садівників, геометрів, механіків та учительська семінарія, а з 1817 р. – хірургії й ветеринарії [7, с. 34]. При закладі функціонували астрологічна обсерваторія та метеостанція, було закладено ботанічний сад (1806 р.), обладнано різноманітні кабінети та хімічну лабораторію, зібрано нумізматычну колекцію. Гордістю гімназії стала її бібліотека, фонди якої становили 24 379 назв у 34 378 томах [6, с. 66]. Чільне місце в ній посідала правова література та зібрання нормативних актів сейму. У 1811 р. було засновано також власну друкарню. Тобто гімназія мала досить солідну навчально-матеріальну базу, являла собою «цілий політехнікум» [8, с. 65].

На відміну від губернських гімназій із семирічним курсом навчання переважно гуманітарного профілю Волинська гімназія пропонувала не лише початкову та

середню освіту, а й енциклопедичні знання з конкретних наук (університетського рівня) або досить пристойну фахову підготовку. Головна мета її діяльності – готувати молодь для служби в державі та в рідному краї, акцентуючи особливу увагу на підготовці професійних спеціалістів різноманітного профілю, діяльність яких слугувала б піднесенню всіх сфер суспільного життя Волині. Цьому сприяв високий статус випускника. Відповідно до § 16 Статуту учні вищих курсів, успішно склавши випускні іспити, отримували свідоцтво про закінчення гімназії, на підставі якого Віленський університет вручав університетський диплом. Власник останнього прирівнювався в правах до випускника університету та претендував на посади державної служби в межах усєї імперії [2]. Вихованці ж прикладних шкіл отримували від гімназії «патент» на практичну діяльність із правом обіймати чиновницькі посади переважно в губерніях навчального округу та лише за браком вакансій відряджалися на службу в інші регіони держави [9].

Викладання у Волинській гімназії велося польською мовою. У нижчих класах основною була урочна система занять (уроки тривали щоденно з 8 до 11 та з 14 до 16 години), решта часу відводилася на підготовку до занять, повторювання й закріплення матеріалу під наглядом наставника. На старших курсах проводили лекції, вправи та різноманітні додаткові заняття для поглиблення пройденого матеріалу й проведення експериментальних досліджень. Аудиторний час старших учнів був значно більшим: з 8 до 12 та з 13 до 19 години [10, с. 36]. Вочевидь, класи й курси не були об'єднуючим елементом навчальної структури, а їх кількісний склад не був сталим. Учні вільно обирали предмети, об'єднуючись у групи по 50–70 чоловік і формуючи так звані відділи за фаховими інтересами. Перевірку знань здійснювали на іспитах, які влаштовували в присутності директора щоквартально (грудень, березень, червень) для учнів нижчих класів та двічі на рік (лютий і червень) для слухачів вищих курсів [4, с. 56]. Навчання закінчувалося випускними іспитами.

Зауважимо, що інтелектуальний потенціал викладачів гімназії був досить високим. До підбору кадрів засновники підходили професійно. Окрім вимог «високої моральності», кандидат на посаду вчителя гімназії мав володіти ґрунтовними знаннями та мати науковий ступінь доктора чи принаймні магістра. Окремі кандидати на посаду вчителя повинні були представити наукову роботу, яка підтвердила б їх фаховий рівень. Легко помітити, що ці вимоги були досить близькими до вимог на посаду професора університету. І справді, учителі, які приїздили до Кременця, були освіченими діячами, відомими вченими, професорами різних європейських навчальних закладів. Спочатку це були переважно випускники Краківського й Віленського університетів, а потім і власні кременецькі вихованці, які пройшли стажування в університетах країни або за кордоном. М. Владимирський-Буданов відзначав: «Кременець явно змагався з Вільно, і чимало професорів були кращими за віленських» [4, с. 52].

Загалом викладачі гімназії становили досить поважний колектив. Так, першим директором був професор Краківської академії, відомий математик Ю. Чех, а першим директором ліцею – професор літератури, знаний польський поет і драматург А. Фелінський. З гімназією пов'язані імена багатьох видатних діячів культури й науки: професора Ф. Шейдта, ботаніка В. Бессера, художника Ю. Пічмана,

архітектора Ф. Меховича, портретиста Б. Клембовського та інших. Свою наукову діяльність тут розпочали польський історик Й. Лелевель, філологи Е. Словацький та М. Якубович, природознавець А. Анжейовський та інші.

Престиж закладу підтримували також його випускники. Адміністрація турбувалася насамперед про наступність високого рівня викладання, сприяючи кращим випускникам у підготовці до викладацької діяльності в університетах країни або під час стажування за кордоном. Такі зарубіжні вояжі не були рідкістю, зокрема, майбутні професори логіки М. Вишневський, агрономії М. Фричинський, архітектури Ф. Мехович стажувалися за кордоном [7, с. 40]. Удосконалювати знання з торговельного права до Гамбурга відряджали викладача природнього, міжнародного, торгового права та політичної економії Й. Кудлицького [4, с. 38]. А професор римського та цивільного права І. Олдаковський мав дворічне стажування в Геттінгені.

Водночас у самій гімназії також дбали про підвищення професійного рівня вчителів. Було створено три методичні відділки (літературний, моральний і природничий). Вони діяли як науково-методичні осередки вчителів, у яких обмінювалися новими знаннями, викладацьким досвідом, удосконалювали професійну майстерність та оприлюднювали наукові досягнення (до речі, щонайменше 1 раз на 2 роки кожен викладач зобов'язаний був презентувати свою наукову розвідку) [6, с. 33]. В обов'язок усіх викладачів входила також розробка «секстернів» [7, с. 40]. Це були індивідуально підготовлені матеріали (робочі зошити) для вивчення предмета, після апробації вони нерідко публікувалися як оригінальні підручники.

Отже, із часу відкриття Волинської гімназії Кременець став центром освіти південно-західного краю. Гімназія досить швидко набула почесної слави та користувалася шаленою популярністю. Місцева знать називала її «надією дітей своїх». У перший рік до неї вступило 280 учнів, у 1808 р. їх уже налічувалося 422, а ще через два роки – 612 [5, с. 138]. З усіх існуючих у Російській імперії це була найчисельніша гімназія. Найближчою до неї за кількісним складом учнів у 1808 р. була Віленська гімназія, у якій навчалося 309 осіб [5, с. 144].

Варто зауважити, що Кременецька гімназія, незважаючи на славу й престиж, мала також недругів як серед російських чиновників вищого рангу, так і серед місцевого дворянства. Якщо перші ставили питання про необхідність її русифікації та переміщення подалі від кордону вглиб імперії (у Вінницю чи Київ), то другі ждали ревізії коштів. Тому вона перебувала під постійним прискіпливим наглядом. Проте завдяки неймовірним зусиллям А. Чарторийського гімназія не лише залишилася в Кременці, а й 18 січня 1819 р. була перейменована у Волинський (Кременецький) ліцей, який для Волинської та Подільської губерній мав хоч «певною мірою замінити університет» [11].

Насамперед зазначимо, що ні Статут, ні програми навчання в ліцеї не зазнали змін, що знову підтверджує, що заклад із моменту відкриття являв собою вищу школу. Лише деякі дрібні корективи в його управлінні й навчальне життя вносили попечитель округу. Зокрема, А. Чарторийський збільшив штат викладачів та дещо змінив перелік предметів [12, с. 241].

Особлива увага в ліцеї приділялася вивченню права. Навчальні програми правових наук прирівнювалися до програм Віленського університету, а рівень їх ви-

кладання не поступався університетському. Їх було введено в ранг основних дисциплін вищих курсів та зорієнтовано насамперед на засвоєння місцевого права. Однак знайомство з правом розпочиналося в нижчих класах із дисципліни «вчення етичні», а вже з 1818 р. за розпорядженням А. Чарторийського в 3 класі читали «науки моралі», а в 4 класі – право природне [4, с. 40]. Натомість на вищих курсах викладання права було організовано за зразком малого університетського відділення [6, с. 58]. Учні II курсу студювали природне право, політичне право та міжнародне право, а учні III курсу – римське право й місцеві закони [5, с. 137].

Кожна дисципліна розпочиналася вступом, у якому пояснювалася правова термінологія. Природне право мало сформувати моральні якості учнів, виховати їх громадянами, які добре усвідомлюють власні дії. Саме тому вивчали обов'язки людини перед собою, обов'язки перед Богом та обов'язки людини як члена суспільства. Курс міжнародного права охоплював два розділи: 1) війни та укладення мирних угод; 2) міжнародні зв'язки та угоди, посли та їх роль у міжнародному співробітництві. Політичне (державне) право включало особисте право громадянина, торговельне право та судочинство [6, с. 58].

Особлива увага приділялася викладанню римського права, яке було основою права як такого. Під місцевими законами розумілося польсько-литовське право, тобто переважно вивчали цивільне та кримінальне право. З посиленням політики русифікації на початку 1820-х рр. вводилося також вивчення російського права. Ліцеїстам, які цікавилися правом, пропонували ще й загальну й російську історію, політичну економію та статистику, історію римської й грецької літератури та новітніх іноземних країн [5, с. 137]. Зрештою, спеціальні правові дисципліни вивчали також у фахових школах. Наприклад, у навчальному плані школи землемірів значилося «право, пов'язане із землемірством», а учнів навчали складати різноманітні юридичні документи [10, с. 40].

Відповідно до § 7 Статуту Волинської гімназії забезпечувати викладання правових дисциплін мав старший учитель «державного домоводства й законів» [2]. Насправді ж у закладі постійно працювало декілька правознавців. Вони входили в так званий моральний відділок, який формувався з префекта, ксьондза, професорів права та викладачів моральних наук і логіки [6, с. 33]. Кременецькі юристи були представлені такими професорами, як А. Янковський (1805–1824 рр.), М. Хонський (1806–1833 рр.), Й. Кудлицький, І. Олдаковський (1809–1817 рр.), Й. Ярошевич (1815–1828 рр.), Ю. Улдинський (1818–1833 рр.), О. Міцкевич (1827–1833 рр.).

На окрему увагу заслуговують оригінальні методики викладання права. Так, наприклад, Й. Ярошевич запровадив особливі уроки – показові судові засідання. У суді Кременецького повіту професор брав судову справу, а учні, детально її вивчивши й розподіливши ролі учасників судового процесу (адвокатів, потерпілих, обвинувачів, суддів), здійснювали її розгляд [6, с. 34]. Такі уроки нерідко були публічними. У формі такої ж рольової гри проводив іспити з права професор Ю. Улдинський [13, с. 246].

Основним підручником для кременецьких учнів була книга ректора Віленського університету І. Стройновського («*Nauka prawa przyrodzonego, politycznego,*

ekonomiki politycznej i prawa narodow» 1785 р.), яку в 1809 р. було перекладено російською мовою під заголовком «Наука права природного, політичного, державного господарства та права народів». Згодом для опанування римського, природного права й філософії права в нагоді стали праці професора І. Олдаковського «O przyczynach upowszechnienia i trwałej powagi prawodawstwa Justynijana po Szkotach i Sądownictwach» (Кременець, 1814 р.) та «Про право природне і філософію права» («O prawie przyrodzoném i filozofii prawa») (Варшава, 1822 р.).

Однак поряд із позитивними надбаннями організація навчального процесу в закладі мала й недоліки. Бажання засновників якнайшвидше перетворити гімназію на університет призводило до порушення наступності навчальних планів нижчих класів і вищих курсів, навчальні програми часто були недосконалими, відчувалася відсутність послідовності знань. Хоча цей розрив компенсувався високою майстерністю викладачів та інноваційними методиками навчання, проте випадковий, хаотичний вибір предметів самими учнями не сприяв накопиченню системних знань, призводив до ігнорування ними навіть основних дисциплін, що зумовлювало отримання поверхової «напівосвіти». З роками ситуація ставала все критичнішою, ліцеїсти групувалися вже не за відділами (за спеціалізацією), а за окремими науками. Тобто викладання в ліцеї носило характер читання приватних курсів для бажаючих [4, с. 56].

За мовою й характером навчання, складом учнів і викладачів заклад був польським. Так, наприклад, у 1821 р. з понад 600 вихованців ліцею лише 34 були православними [4, с. 54]. Проте варто зазначити, що його колонізація відбувалася не стільки через вплив польських діячів, скільки через російську урядову політику, яка заохочувала поляків до організації національних навчальних закладів. Д. Бовуа зазначав: «Звідки беруться найбільші польські пророки? Вчилися або в Кременці, або у Вільно. Усі походять із того регіону. Незаперечним є факт, що Росія відіграла тоді надзвичайно позитивну роль для збереження й розростання польської культури» [14, с. 34].

Однак згодом пропольська урядова риторика змінилася політикою тотальної русифікації. На хвилі подій початку 1820-х рр. (справи про таємні товариства Віленського університету) були спроби звинуватити також викладачів і ліцеїстів у неблагонадійності. Проте варто визнати, що адміністрація закладу завжди була поміркованою й лояльною до влади, розуміючи, що будь-який прояв політичної активності буде використано нею як привід для закриття закладу. Про лояльність кременецьких професорів свідчить також той факт, що 17 із них після переведення ліцею в Київ не зазнали жодних утисків і стали професорами університету Св. Володимира.

Хоча ліцей був здобутком польської культури, він мав значний вплив на освітні традиції українських земель. Звичайно, не варто перебільшувати його значення в розвитку вітчизняної правової освіти, однак і применшувати його роль не слід. Запис на курси права в 1830–1831 рр. показує, що місцеві закони в професора О. Міцкевича вивчали 19 ліцеїстів, 19 осіб записалися на курс державного права, а політичну економію в професора М. Хонського слухали 9 учнів [4, с. 55; 6, с. 59]. Безперечно, такі здобутки за сучасними мірками не можна вважати значними,

проте в тогочасних умовах, коли вища освіта імперії перебувала ще в стані становлення, вони видаються не такими вже й скромними. Наприклад, у Рішельєвському ліцеї в 1830–1831 рр. правову освіту отримали лише 6 студентів [15, с. 103], а в 1838–1839 рр., коли в ньому відкрили самостійний юридичний відділ, його студентами були всього 26 юнаків.

Водночас самі вихованці закладу відзначали високий рівень освіти. Зокрема, у спогадах знаходимо: «Можна похвалитися <...> що історія викладалась Ю. Улдинським цікаво й із користю для учнів, що слухачі М. Хонського та Й. Ярошевича вийшли зразковими правознавцями» [16, с. 67]. Маємо також інформацію про випускників ліцею, які займали різноманітні адміністративні й судові посади: М. Пясецький (1796–1840 рр.) – працівник міністерства внутрішніх справ, П. Копчинський (1793–1859 рр.) – депутат Київського Верховного суду, Е. Петровський (1788–1863 рр.) – секретар головного суду Волинської губернії, Т. Рутковський (1809–1881 рр.) – юрист, маршалок Брацлавської губернії [6, с. 46–47]. Зрештою, численні учні стали гордістю школи та видатними діячами тієї епохи.

Припинив свою діяльність Кременецький ліцей у 1833 р., коли його було переведено до Києва та перетворено на університет Св. Володимира. Тривалий час усталеною була думка, що заклад ліквідували через активну участь його вихованців і викладачів у польському повстанні 1830–1831 рр. Навіть у сучасній літературі (наприклад, у В. Томсінова) зустрічаємо твердження, що ліцей «ще до височайшого указу про його закриття сам перестав існувати, оскільки всі його горе-учні приєдналися до польського бунту» [1, с. 92]. Проте аналіз правових актів та історичних джерел свідчить про інше.

Ще в 1923 р. академік М. Василенко довів помилковість цієї думки. Причиною переведення ліцею була швидше реакція влади на ті події та необхідність заснування російської вищої школи в Києві. Насправді в березні 1831 р. за рішенням волинського військового губернатора через голод і поширення в Кременці епідемії холери навчання в закладі було тимчасового припинено, а учнів довелося відпустити додому до осені. Сам же ліцей як установа існував і далі [12, с. 248]. Наприкінці 1831 р. попечитель Харківського навчального округу (у 1831–1832 рр. Волинська та Подільська губернії були вже в складі цього округу) дав дозвіл на відновлення занять. А наступного року з'явилася ідея про перенесення закладу до Києва, у якому він функціонував би як Київський ліцей. Офіційно це рішення було прийнято 12 квітня 1832 р. [17]. Однак заклад працював і навесні 1833 р. Так, 14 травня 1833 р. у зв'язку з утечею з ліцею 6 казенних учнів імператор Микола I розпорядився ще до переведення ліцею в Київ закрити його [18]. Водночас Київський генерал-губернатор В. Левашов клопотав про заснування юридичного інституту Св. Володимира, проєкт якого було затверджено імператором 9 травня 1833 р. [19]. А згодом вирішили замість двох закладів (ліцею та юридичного інституту) відкрити в Києві один університет, і вже 8 листопада 1833 р. це рішення отримало офіційне підтвердження [20]. Так університет Св. Володимира став наступником Кременецького ліцею, як установа він почав функціонувати 8 березня 1834 р., а його урочисте відкриття відбулося 15 липня 1834 р. [12, с. 252].

Отже, Волинський ліцей був дійсно унікальним для свого часу навчальним закладом. Завдяки високоавторитетному професорському складу та вдалій організа-

ції навчально-виховного процесу, за якої поєднувалися теоретичне навчання учнів та їхня практична підготовка, було створено своєрідний комплекс вищого навчального закладу (який давав вражаючі енциклопедичні знання для роботи в освітніх закладах, управлінських і судових органах) та практичної професійної школи. Викладачі були неординарними особистостями, які формували інтелектуальну еліту краю. Серед них помітне місце посідали також правники.

Література

1. Томсинов В. Юридическое образование и юриспруденция в России в первой трети XIX века / В. Томсинов. – М. : Зерцало, 2011. – 288 с.
2. Статут Волынской гимназии // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : в 11 т. – СПб. : Тип. Императорской Академии Наук, 1864–1904. – Т. 1 : Царствование Александра I. 1802–1825 гг. – 1864. – С. 367–372.
3. Киев и университет Св. Владимира при императоре Николае I. 1825–1855 / под ред. В.С. Иконникова. – К. : Изд-во С.В. Кульженко, 1896. – 100 с.
4. Владимирский-Буданов М. История Императорского Университета св. Владимира : в 2 т. / М. Владимирский-Буданов. – К. : Тип. Императорского ун-та. Св. Владимира, 1884. – Т. 1 : Университет св. Владимира в царствование императора Николая Павловича. – 1884. – 674 с.
5. Материалы для истории и статистики наших гимназий // Журнал Министерства народного просвещения. – 1863. – Ч. СХХI. – Отд. II – С. 129–171.
6. Коляденко С. Кременецкий лицей у системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. XX ст.) / С. Коляденко. – Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т, 2002. – 131 с.
7. Чуйко С. Лицеї України (XIX – XX ст.) / С. Чуйко. – Тернопіль : Ліком, 1996. – 140 с.
8. Лопухівська А. З історії розвитку гімназій і лицей в Україні : [посібник для вчителя] / А. Лопухівська. – К. : ІСДО, 1994. – 100 с.
9. Об учреждении при Волынской гимназии школы землемеров // Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое : в 46 т. / под ред. М. Сперанского. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. XXIX. – 1830. – С. 1224–1226.
10. Ходаковська Я. Волинська гімназія та Волинський лицей у Кременці (1805–1833 рр.) // Волинські Афіни. 1805–1833 : зб. наук. праць / упор. : С. Маковський, В. Собчук. – Тернопіль : Богдан, 2006. – С. 23–40.
11. О переименовании Волынской гимназии в лицей // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : в 11 т. – СПб. : Тип. Императорской Академии Наук, 1864–1904. – Т. 1 : Царствование Александра I. 1802–1825 гг. – 1864. – С. 1133–1134.
12. Василенко М. Кременецкий лицей і Університет св. Володимира : історико-юридична розвідка / М. Василенко // Василенко М. Вибрані твори : в 3 т. / М. Василенко ; упор. та відп. ред. : Ю. Шемшученко, І. Усенко та ін. – К. : Юридична думка ; Академперіодика, 2006. – Т. 2 : Юридичні науки. – 2006. – С. 215–254.
13. Левківський М. Діяльність іноземних викладачів гуманітарних дисциплін у Кременецькому лицейі / М. Левківський, В. Павленко // Інновації в вищому освіті: проблеми і перспективи : зб. наук. праць. – К. : Військовий інститут Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2010. – Вип. 24. – С. 245–251.
14. Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – першій половині XX ст. : [монографія] / Н. Сейко. – Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т, 2002. – 158 с.
15. Михневич И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 г. по 1857 г. / И. Михневич. – О. : Тип. Л. Нитче, 1857. – 200 с.
16. Погодин А. Виленский учебный округ (1803–1831). Предисловие / А. Погодин // Сборник материалов для истории просвещения в России. Учебные заведения в западных губерниях. – СПб., 1898. – Т. 4. – С. 49–67.
17. О перемещении Волынского лицея из Кременца в Киев // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : в 3 т. – 2-е изд. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1875–1876. – Т. 2. – Отд. 1 : Царствование Николая I. 1825–1855 гг. – 1876. – С. 574–578.
18. О закрытии Волынского лицея // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : в 3 т. – 2-е изд. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1875–1876. – Т. 2. – Отд. 1 : Царствование Николая I. 1825–1855 гг. – 1876. – С. 564–565.

19. Об отпуске денег на устройство и содержание института Св. Владимира в Киеве // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : в 3 т. – 2-е изд. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1875–1876. – Т. 2. – Отд. 1 : Царствование Николая I. 1825–1855 гг. – 1876. – С. 562.

20. Об учреждении в Киеве университета с именованием Императорским университетом Св. Владимира; об уставе и штате оного // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения : в 3 т. – 2-е изд. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1875–1876. – Т. 2. – Отд. 1 : Царствование Николая I. 1825–1855 гг. – 1876. – С. 647–657.

Анотація

Міхневич Л. В. Волинський (Кременецький) ліцей: внесок до спадку вітчизняної юридичної освіти. – Стаття.

Статтю присвячено аналізу передумов виникнення й головних аспектів функціонування Волинської гімназії (Волинського (Кременецького) ліцею) як вищого навчального закладу особливого типу. З'ясовано специфіку його структури, навчальних планів і програм, місце правових курсів у навчальному процесі установи, розкрито особливості їх викладання, встановлено склад викладачів-юристів. Визначено внесок гімназії (ліцею) у спадщину вітчизняної правової освіти.

Ключові слова: правова освіта, система навчання, правові дисципліни, Волинська гімназія, Кременецький ліцей, викладачі-правники.

Аннотация

Михневич Л. В. Волинский (Кременецкий) лицей: вклад в наследие отечественного юридического образования. – Статья.

Статья посвящена анализу предпосылок возникновения и главных аспектов функционирования Волинской гимназии (Волинского (Кременецкого) лицея) как высшего учебного заведения особого типа. Выяснена специфика его структуры, учебных планов и программ, место правовых курсов в учебном процессе учреждения, раскрыты особенности их преподавания, установлен состав преподавателей-юристов. Определен вклад гимназии (лицея) в наследие отечественного правового образования.

Ключевые слова: правовое образование, система обучения, правовые дисциплины, Волинская гимназия, Кременецкий лицей, преподаватели-юристы.

Summary

Mikhnevich L. V. Volyn (Kremenetskiy) lyceum: contribution to the heritage of the national legal education. – Article.

The article analyzes origination preconditions and the main aspects of Volyn gymnasium (Volyn (Kremenetskiy) lyceum) functioning as a higher education institution of a special type. It became possible to define some structure peculiarities, curriculum and academic programs, the place of legal courses within the educational process of the institution, to specify teaching features, to individualize teaching lawyers group members. Gymnasium's (lyceum's) contribution to the heritage of the national legal education was determined.

Key words: legal education, educational system, legal disciplines, Volyn gymnasium, Kremenetskiy lyceum, teaching lawyers.